ELOHIM, BETWEEN THE MAGIC OF THE NAME AND THE THEOLOGICAL MAGIC

Petru Adrian Danciu
PhD student, "1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia

Abstract: Our approach is to construct a Christian imaginary structure around a Semitic name. Elohim and the linguistically construction "bene-Elohim" will preoccupy the Orthodox theology in the process of analyzing the sacred text. We want to point out here only the Orthodox perspective in all its interpretative aspects. The divine names remain definitive for dogmatic space, a magic that theology will never be able to detach.

Keywords: Elohim, divine name, Bene-Elohim, angeology, orthodoxy.

Un Dumnezeu al cărui nume nu poate fi pronunțat nu există. Relația cu sacrul se impune prin cunoașterea celuilalt prin intermediul numelui său. Numele divin Elohim este cu siguranță unul dintre cele mai vechi nume prin intermediul căruia omul a numit divinitatea. Originea sa ugaritică nu preocupă în mod deosebit cercetarea noastră, ci mai degrabă modul în care acest nume a relaționat cu iudaismul și în special cu religia creștină.

1. Definiţie

Ebraicul *Elohim* îl găsim tradus în *Septuagintă* (LXX)sub forma *ho Teós*, iar în *Vulgata* ca *Deus* – românescul *Dumnezeu.* Elohim este o exprimare la plural a existenței lui Dumnezeu „folosită de 2500 ori (şi – n.n.) este probabil dezvoltarea continuă a lui *El*"[1]. În forma ce exprimă singularul, el apare ca *Eloah*[2] care se întîlneşte „numai în poezie"[3], de 57 de ori numai în cartea *Iov*[4]. De altfel, originea numelui *Elohim* a fost mult discutată de către unii semitologi care „consideră că *Elohim* este pluralul numelui *El,* căruia i s-a mai adăugat consoana *h*"[5]. Însă, Athanasie Negoiță se arată neîncrezător, „lucrul acesta cu greu se poate presupune, deoarece... există şi singularul *Eloah* şi *Ilah,* în limba arabă şi aramaică"[6]. Din *Ilah* a fost generată forma arabă a numelui divin *Allah*. Pluralul pentru *El* este *Elim,* după cum rădăcina cuvîntului *Elohim* a fost derivată „de la două rădăcini: „*alah"* = „a speria", „a înfricoşa" şi „*ul"* = „a fi puternic"[7]. A. L. Lopuhin afirmă că „*Ilu* la început desemna în limba

[1] Vasile Loichiţă, *Numirile biblice ale lui Dumnezeu,* în „Mitropolia Banatului", nr. 10-12/ 1956, p. 150. De aceeaşi părere cu privire la numărul folosirii termenului Elohim (de 2500 ori) este şi Pr. Prof. Traian Mihailovici, *Apelativul ebraic Elohim în exegeza cosmogoniei biblice* în „Foaia Diecezană", nr.7/ septembrie 1995, p. 3.
[2] V. Loichiţă, *art. cit.*; V. A. L. Lopuhim, *Istoria biblică a Vechiului Testament,* tom II, Bucureşti 1945, p. 279.
[3] Pr. Prof. Athanasie Negoiţă, *Teologia biblică a Vechiului Testament* Bucureşti, Editura Credinţa Noastră, 1992, p. 6; v. *Neemra,* IX, 17; 2 *Corinteni*, XXXII, 15, excepţii la *Psalmul*, XVIII; *Deuteronom*, XXXII.
[4] V. Loichiţă, *art. cit.*
[5] Ath.Negoiţă, *op. cit.*
[6] *Ibidem,*
[7] *Ibidem;* iar T. Mihailovici, *art. cit.*,unde, la p. 3 afirmă: „Apelativul *Elohim* derivă de la radicalul semitic asiro-chaldaic *Il* sau *Illu* care în limbile vest semitice se traduce în denumirile *El, Elacha, Eloach, Il-Allach,* numiri care la toate triburile semitice se traduc prin atributul *Cel plin de energie, Atotputernicul.* Ceea ce ne conduce la aprofundarea ştiinţifică filozofică a acestui apelativ este exprimarea sa în forma *plurală.* În limba ebraică terminaţia *im* este sufixul gramatical care dă oricărui substantiv forma pluralului (pentru o mai temeinică aprofundare, v. Pr. Prof. dr. Emilian Cortinescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, *Limba ebraică biblică,* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1996). În cazul exegezei noastre, disecat etimologic, numele *Elohim* este format din numele *Eloah* + *Im.* Pentru a păstra măsura şi

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

asiriană pe unicul Dumnezeu”[8], dar şi pe „unii zei care se numesc *Ilu-i* sau, cu o deosebită expresivitate, *Ilani*”[9]. Astfel, continuă Lopuhim, „dacă *Ilu* n-ar fi desemnat la început pe unicul Dumnezeu, atunci el nici nu ar fi devenit astfel denumirea comună pentru toţi zeii”[10]. Se crede că „această numire chiar în asiriană, ca şi în ebraică, nu are formă feminină; cel puţin ea nu-i cunoscută”[11], pentru că zeiţele se numesc «belite», adică «doamne», ceea ce arată că zeiţele prezintă un produs al unei epoci tîrzii, din care pricină li s-a aplicat forma feminină *Bel* care înseamnă «domn» – cuvînt care în general se aplică zeilor şi oamenilor în limbile semite, fără să aparţină exclusiv divinităţii, ca *Ilu*”[12]. Pentru că *ilu* sau *illu*, cu înţelesul fundamental de *El,* „este *puterea* şi *tăria* (...) înţelesul secundar: *înfricoşătorul* (inspiratorul de frică), cel vrednic de adorare şi de închinare”[13]. Pentru Vasile Loichiţă, compusul nominal Elohim „îl desemnează pe Dumnezeu ca pe Cel Atotputernic, maiestatic, în general fiinţa (esenţa) divină”[14], cu toate că „forma plurală în limba ebraică este des obişnuită, spre a exprima intensiunea noţiunii din numărul singular”[15], mai precis un *plural al maiestății divine*. Important este de reţinut că „informaţiile textelor din Ugarit au în vedere religia politeistă a locuitorilor de aici al căror zeu principal se numea *El, Eloah, Elohim*”[16]. Totuşi, în viziunea ortodoxă sau conform cercetărilor, „se exclude orice identitate din punct de vedere al fondului între scrierile de la Ugarit şi Vechiul Testament, de aceea credinţa politeistă de la Ugarit nu are tangenţă cu monoteismul biblic, cu toate că ugaritenii numeau pe zeii lor „Elohim” ca şi evreii”[17]. Nici Athanasie Negoiţă nu crede în această asociere: „cu greu se poate spune pentru ce evreii au folosit această formă de plural”[18]. Astfel că, „împreună cu cei mai mulţi dintre cercetătorii Vechiului Testament[19], considerăm că avem de-a face cu un plural al majestăţii, adică pluralul arată că în noţiunea de Dumnezeu sunt concentrate toate puterile ce pot fi concentrate cu mintea”[20]. Aceasta ar fi, am putea spune, o definiţie a numelui Elohim[21]. Din păcate, noua interpretare, vine pe un fond idolatru semit deci antic. Marşînd pe linia directoare a *pluralului majestății divine* exprimate în compozitul divin *Elohim*, întreaga ortodoxie

---

muzicalitatea limbii, cade din această ecuaţie lingvistică litera *a*, creându-se cuvântul *Elohim* în desăvârşita formă plurală”.

[8] A. L. Lopuhim, *op. cit.*, p. 277.

[9] Și continuă: „Fiecărui nume propriu al fiecărui zeu de obicei îi precedă în calitate de semn ideografic determinator cuvântul *Ilu* (...) cu un cuvânt toţi zeii panteonului asirian sunt *Ilu:* Ilu-Nebo este privighetorul celorlalţi Ilu; Ilu-Merodah este cel mai mare dintre toţi Ilu-i; Ilu-Samas (soarele) este marele judecător al Ilu-ilor; Ilu-Sin (luna) este cârmuitorul Ilu-ilor; zeiţa Belita, doamna zeilor, este mama Ilu-ilor (...). Însuşi Ilu se numeşte Abu-Ilu, adică tatăl zeilor” (*Ibidem*, p. 277).

[10] *Ibidem.*

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

[13] V. Loichiţă, *art. cit.*

[14] *Ibidem,* pp.150-151, dar și T. Mihailovici, *art. cit.*, p. 3: „... Numirea *Elohim* denumeşte pe Dumnezeu în calitatea Sa de *Creator* şi *Proniator* al Cosmosului – *Pantrocrator*...”

[15] V. Loichiţă, *art. cit.*, p. 151.

[16] Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, Diac. Prof. Dr. Emilian Cornitescu, *Arheologia biblică,* Bucureşti, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 30.

[17] *Ibidem.*

[18] Ath. Negoiţă, *op. cit.*,p. 6.

[19] *Ibidem.*

[20] *Ibidem.*

[21] *Ibidem,* v. și P. Scholz, *Handbuch der Theologie des Alten Testaments...*, Regensburg, 1862, apud. *Ibidem*. La rândul său Jung afirmă că „unii și-au exprimat opinia că acest spirit al Lumii (*Spiritus mundi*) era a treia persoană a Divinităţii; dar ei nu luaseră în considerare cuvântul *Elohim,* care, ca formă de plural, se extinde asupra tuturor persoanelor Trinităţii” (C. G. Jung, *Psihologie și alchimie*, vol. II. București. Editura Teora, 1996, p. 178).

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

actuală este de acord cu faptul că „vechii scriitori ai Bisericii creştine erau convinşi că evreii au utilizat forma de plural, fiindcă ea se referea la Sfînta Treime”[22].

Rămîne în analiza noastră formula *Eloah*, despre care credem că ajută la descifrarea tainelor ascunse ale numelui *Elohim*. În Vechiul Testament, Eloah se foloseşte rar, nu atît pentru indicarea „Dumnezeului adevărat, ci mai mult pentru *zeii păgîni*”[23]. În paralel cu existența lui *Eloah* „stă aramaicul *elah* care la fel se foloseşte pentru orice divinitate, cu referinţă la Iahve se hotărăşte mai repede prin articol, ca *elaha* (cf. *Daniel*, II, 20; V, 26; VI, 21, 27) sau prin diferite poziţii: *Dumnezeul cerului* (Daniel, II, 18, 37, 44)sau *Dumnezeu în cer*[24]”, un *deus otiosus*, am adăuga noi. Vedem că „această asemănare a lui Iahve cu Eloah se găseşte deja în *Facere* (XXVI,7), dar se foloseşte cu predilecţie pentru Dumnezeu cel atotputernic sub a cărui stăpînire stă cerul întreg cu toate stelele cărora păgînii se închinau”[25]. Puterea lui Dumnezeu se definește astfel ca Atotputernicie. Dacă în ebraică *Elohim* înseamnă *Puternic*, atunci, conchide Nicolae Moldoveanu, cel „născut din Dumnezeu este un *Elohim*, adică un *puternic* (pentru că – n.n.) puterea este o caracteristică a lui Dumnezeu, dar şi a celor născuţi din El”[26]. La rîndul său, Victor Kerbach crede în reducția numelui Elohim ca atribut al lui YHWH. Din perspectiva sa, „*Elohim* se îndepărtează ca un plural intensiv, ajungînd să denumească unul din atribuţiile lui Yahweh ca divinitate unică, „Judecătorul”; singurul *Eloah* apare mai tîrziu, mai mult ca termen alegoric”[27]. La rîndul său, A. L. Lopuhin, îl desparte pe *Eloah* de apelativele idolatre. El „nu desemnează nicidecum cîţiva Eloahi primordiali şi nu dovedeşte nicidecum politeismul primitiv al fiilor lui Israel”[28]. Nu se poate spune acelaşi lucru şi despre Elohim, pe care iudaismul l-a împrumutat cu sensul inițial de „zei”: „cuvîntul *Elohim* se întrebuinţa exclusiv la plural”[29]. Confuzia pluralității ființiale a divinității s-a rezolvat „mult mai tîrziu, către veacul al şaptelea, poeţii care pururea iubeau neologismele, ca Iov, Isaia, Avacum şi după aceea scriitorii cărţilor Paralipomena au întrebuinţat singularul *Eloah*”[30]. Afirmația nu contrazice nici viziunea lui Lopuhin despre Elohim care crede că „era unul din acele cuvinte, care n-are formă singulară”[31]. Cu toate acestea „conducîndu-se după cîteva analogii ale gramaticii ebraice, învăţaţii afirmă, nu fără probitate, că forma plurală Elohim a fost adoptată pentru a arăta că Dumnezeu cuprindea în Sine suma tuturor perfecţiunilor”[32]. Astfel, pluralismul deiform exprimat de nume a fost „înghițit” de pluralismul atributiv monoform exprimat în persoana lui YHWH.

De asemenea, este interesant de remarcat că „în limba etiopică, care are două forme ale pluralului, una pentru numele colective, alta pentru substantivele obişnuite, pentru numele lui Dumnezeu se întrebuinţează forma pluralului colectiv (*amalac*)”[33], iar Elohim nu este perceput sub formă de plural. Face astfel trimitere la singurul Dumnezeu, fie că este numit Adonai, Saddai etc. Exacerbarea atributelor divine se impune ca o realitate apologetică la presiunea idolatră. În Daniel găsim o astfel de situație. Profetul încearcă „să arate

[22] A. L. Lopuhin crede că „Elohim este pentru toţi dovada de necombătut şi evidentă a politeismului primitiv al fiilor lui Israel” (*ibidem*, p. 279. și cf *Revue des deux mondes*, febr., 1879, pp. 583-584), după cum, în altă parte, susţine contrariul, v. *ibidem*,p. 280.
[23] V. Loichiţă, *art. cit.*, n. 27, p.150; v. *Daniel*, XI, 37, 39; *Avacum*, I, 11.
[24]*Ibidem*; v. *Daniel*, II, 28.
[25]*Ibidem.*
[26]Nicolae Moldoveanu, *Hristos Adevărul,* vol. I. Chişinău, 1993, p. 227; v. *Matei*, VI, 23.
[27] Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală,* Bucureşti, Editura Albatros, 1995, p. 176.
[28] A. L. Lopuhin, *op. cit.*,p. 279.
[29]*Ibidem.*
[30]*Ibidem*, v. și n. 2, p. 279.
[31]*Ibidem.*
[32]*Ibidem.* De aceaşi părere este Fürst: „Vechea întrebuinţare a pluralului Elohim pentru numirea lui Dumnezeu se întâlneşte extraordinar de des, pentru că vechimea privea la divinitate ca la adunarea puterilor nemărginite” (în *Herbräiches Handwertbuch.* Ed. 2.t. I. 1863, p. 88, apud. *Ibidem.*).
[33]*Ibidem.*

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

superioritatea lui Iahve faţă de zeii lui Babel şi faţă de toţi ceilalţi zei, de aici şi următoarele atribute: *Dumnezeule mare* (II, 45), *Dumnezeule preaînalt* (III, 26, 32; V, 18, 21), precum îl numeşte Daniel în raporturile sale cu Baltazar; *Dumnezeule viu* (IV, 31; VI, 21), adică Dumnezeu de la care atîrnă viaţa tuturor oamenilor, deci şi viaţa regelui; *Dumnezeul dumnezeilor* (II, 47), adică cel mai înalt şi cel mai sublim dintre toţi Dumnezeii care îi întrece în putere şi în înţelepciune pe toţi ceilalţi dumnezei; este Domn al regilor şi descoperitor al lucrurilor ascunse pe care zeii lui Babel nu le pot descoperii”[34].

2. Diferite interpretări

Din cauza formei de plural a termenului Elohim, s-a „ au fost unii cărturari care au afirmat că israeliţii primitivi ar fi fost politeişti, deoarece monoteismul ar fi apărut doar în timpul marilor profeţi, deci prin secolul al VIII-lea înainte de Hristos”[35]. Athanasie Negoiţă crede că „părerea aceasta este neîntemeiată, fiindcă nu se poate documenta cu precizie, iar, în plus, Dumnezeu este numit *Elohim* şi în perioada profetismului mozaic”[36]. Este însă mai mult ca sigur că „profeţii ar fi exclus acest cuvînt dacă el s-ar fi legat de noţiuni politeiste”[37]. Unul dintre aceşti cărturari poate fi Victor Kernbach care face astfel de asemănări. Elohim ar fi o „divinitate plurală sau divinităţi biblice în epoca arhaică a mitologiei ebraice (...) avînd o valoare culturală secundară, consacrate construcţiei şi reconstrucţiei, asemănători cu categoria de divinităţi mesopotamice Anunaki”[38].

Forma de plural a lui Elohim poate fi explicată şi de „genul limbii ebraice”[39]. Sunt numeroase exemple cînd un cuvînt la plural exprimă ideea de singular[40]. Iată cum explică aceasta Victor Kernbach: „(...) dificultatea pentru monoteism de a neutraliza evidenţa unui cult arhaic bazat pe politeism a făcut să se recurgă la sufixul lingvistic al pluralului intensiv cu valoare de singular”[41]. Se poate înţelege: „pentru ca să întărească noţiunea unui termen oarecare, ca să scoată în relief deplinătatea şi totalitatea unei noţiuni, în chip cît mai explicit, evreul folosea pluralul”[42]. Astfel, revenim arătînd că „pe această linie de gîndire, se explică şi cuvîntul *Elohim,* un plural de maiestate (*pluralis excellentis*)”[43], căci „prin acesta evreul vroia să spună Divinitatea în care se concentrează toate perfecţiunile”[44]. Practic, nu trebuie uitat faptul că limbile semitice aveau tendinţa de a exprima „noţiuni singulare prin cuvinte la forma de plural”[45]. Kernbach este convins de faptul că „o inscripţie din Tell el-Amarna[46] dă greutate deducţiei că termenul *elohim* s-ar fi folosit ca semn de umilinţă omagială colectivă la adresa faraonului”[47]. Dar şi alte tăbliţe descoperite la „Boghazköi (Turcia) Ras-Shamra şi Ebla (Siria) folosesc forma plurală cînd vorbesc despre divinităţile respective (elohimi)[48], ceea ce arată că pluralul maiestăţii era utilizat în mod curent”[49]. Se ajunge ca în timp, prin *Elohim* să fie numit „atributiv, Dumnezeu în general, iar astfel Biblia îl citează sub formaZeul Zeilor”[50].

---

[34] V. Loichiţă, *art. cit.,* n. 27,p. 150; cf. Dr. Herm. Zschokke, *Theologie der Propheten des Alten Testaments.* 1877, p. 13 şi urm., apud *Ibidem.*
[35] Ath. Negoiţă, *op. cit.,* p. 6.
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem.*
[38] V. Kernbach, *op. cit.,* p.176. Despre „Anunnaki”, v. *ibidem*, p. 37.
[39] Ath. Negoiţă, *op. cit.,* p. 7.
[40] *Ibidem,* v. V. Kernbach, *op. cit.,* p. 176.
[41] V. Kernbach, *op. cit.*
[42] Ath.Negoiţă, *op. cit.*
[43] *Ibidem.*
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem.*
[46] D. Abrudan, E. Cornitescu, *op. cit.,* p. 30. Este vorba de manuscrisele de la Tell el Amarna din sec. XIV î. Hr.
[47] V. Kernbach, *op. cit.,* p. 176.
[48] E. Sellin, *Theologie des Alten Testaments.* Leipzig, 1933, p. 3, apud Ath.Negoiţă, *op. cit.,* p.7.
[49] *Ibidem.*
[50] V. Kernbach, *op. cit.,* v. *Deuteronom,* X, 17; I *Regi,* XVIII, 21.

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

Ca o completare, Athanasie Negoiţă întăreşte cele arătate, argumentînd că „în cărţile Vechiului Testament, deosebirea dintre Dumnezeul evreilor şi zeii celorlalte popoare se făcea nu prin articol, ci prin faptul că, atunci cînd era vorba de Dumnezeul lui Israel, predicatul stătea la singular, iar cînd era vorba de cel al noţiunilor străine, atunci predicatul stătea la plural”[51]. Sigur, „excepţie de la această regulă se face numai în acele locuri, unde sunt citate cuvintele unui păgîn”[52]. Numele Elohim este cel care-l descrie pe Dumnezeu în „atribuţiile lui de înţelegere”[53], a „unicei fiinţe existente”[54]. În multe locuri din textele sacre ale Bibliei, Yahweh, „nume fără îndoială la singular se numeşte Elohim”[55]. În fine, apelativul Elohim a fost „folosit de evrei în locul celui de Iahve, a cărui pronunţare nu era îngăduită de legea veche”[56].

Să încercăm a observa relaţia care există între cele două nume biblice: *Yahweh* – *Elohim*, ajutaţi fiind de teologul ortodox Vasile Loichiţă. El este primul la noi care ne indică diferenţele dintre cele două atribute. Astfel, „pe cînd Iahve este Dumnezeul descoperirii pozitive, Dumnezeul cel supranatural (...) lui îi revin toate lucrările privitoare la teocraţie şi la realizarea mîntuirii, Elohim este Dumnezeul descoperirii sau ordinii naturale, Dumnezeul lumii, Dumnezeul universului, la care se referă toată lucrarea cosmică fie înăuntru, fie din afara teocraţiei, crearea şi susţinerea lumii”[57]. Yahweh[58] şi Elohim[59] „stau deci în raport de nume propriu şi nume apelativ sau comun: *Iahve* este de origine dumnezeiască imediată (*Exod*, III, 14), iar *Elohim* mediata”[60], aceasta pentru că „*Iahve* este numele cel special al lui Dumnezeu, iar *Elohim* cel general”[61]. Privite însă separat păreau că fac trimitere la cîmpul semit idolatru, motiv pentru care „amîndouă numele s-au legat de mai multe ori laolaltă, aşa că numele deplin al lui Dumnezeu este Elohimul cel adevărat şi afară de el nu există vreun alt Elohim, ne-o spune profetul Isaia (XLIV, 6), cînd în cartea sa îl introduce pe Iahve zicînd: ”Afară de mine nu este alt Elohim (Dumnezeu)”[62]. Găsim la Isaia „tema *Numelui* lui Dumnezeu ca esenţă spirituală supremă de maximă cuprindere teoretică (XXV, 1), esenţă a cărui fond semnifică îndeosebi pentru el *dreptatea* universală (XXX, 18; XXXII, 1 şi urm.), în care regăsim un gînd, poate inspirator, mesianic”[63]. Avem de-a face cu o asociere şi o *opoziţie pozitivă* a celor două nume, unul ce face trimitere la esenţa divină (YHWH), pe cînd celălalt, la atributele acestei esenţe (Elohim). Cuplul nominal se regăseşte pentru prima dată în cartea *Facerii* „în forma predicativă: „Iahve Elohim”. Este o formulă ce exprimă echilibrul perfect între esenţa Creatorului privită ca existenţă şi atributele sale manifestate în lume. Nu se înţelege deci că personalitatea lui Elohim este exclusivistă şi „nici că Iahve ar fi numai un Eloah al Eloahimilor”[64]. Ca o concluzie preliminară, „Iahve se foloseşte numai pentru Dumnezeu cel adevărat, iar Elohim pe lîngă Dumnezeul cel adevărat, şi pentru zeităţile

[51] Ath. Negoiţă, *op. cit.*, p. 7.
[52] *Ibidem.*
[53] Brian Lancaster, *Elemente de iudaism.* Bucureşti, Editura Ethos,1995, p. 73.
[54] A. L. Lopuhin, *op. cit.*, p. 280.
[55] „Chiar Baal, Astarta, Dagon, Belzeut fiecare în parte se numesc de asemenea Elohim” (*Ibidem*). V. şi *Facere*, XVII, 7; *Deuteronom*, IV, 39; III *Regi*, XVIII, 21.
[56] Pr. Vasile Sorescu, *Dicţionar de figuri, evenimente şi locuri biblice.* Bucureşti, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1995, p. 75.
[57] V. Loichiţă, *art. cit.*, p. 153. Cf. Zschokke, *Theologie der Propheten des Altes Testaments.* 1877, p. 15; Osvald, *Gotteslehre*, p. 79, apud *Ibidem*.
[58] *Cel ce este* în Noul Testament prin (gr.) *Kyrios* – „Domnul”.
[59] În Noul Testament, prin gr. *Theós* – „Dumnezeu”.
[60] V. Loichiţă, *art. cit.*
[61] *Ibidem.*
[62] *Ibidem.*
[63] Ioan Banu, *Profeţii biblici vorbind filozofiei.* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1994, p. 55.
[64] V. Loichiţă, *art. cit.*

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

păgînilor (...) şi pentru creaturile raţionale”[65]. O asociere asemănătoare există şi între YHWH şi El[66], aspect asupra căruia vom reveni.

Vasile Loichiţă, în cel mai bogat studiu despre numirile lui Dumnezeu din ortodoxia românească, face trecerea de la atributele lui Elohim sau pluralul maiestăţii în iudaism la exprimarea persoanelor Sfintei Treimi la sfinţii părinţi. Mulţi dintre părinţii şi scriitorii bisericeşti „considerîndu-l ca pe un plural numeric, vedeau în el oarecum indicaţia învelită a dogmei despre Sfînta Treime, deci pluralitatea persoanelor în una fiinţă divină”[67]. Pare o „interpretare cam greoaie, dar nu silită”[68]. Certă este că „forma plurală serveşte foarte bine pentru combaterea monoteismului abstract: contactul cel mai periculos al dogmei trinitare”[69]. Dimpotrivă, unii văd în Elohim „un monument al politeismului iniţial, afirmînd că acest nume a avut dintru început un înţeles de concept politeist, este arbitrară, tendenţioasă şi absurdă, pentru că, după cum se evidenţiază aceasta în *Facere* şi istorie, monoteismul Testamentului Vechi nu s-a dezvoltat *din* şi *pe baze* politeiste, ci, mai mult, politeismul este o generare şi decădere a ideii monoteiste despre Dumnezeu”[70]. Din păcate, regresia politeismului în monoteism nu schimbă sensul lui politeist. Dacă *Elohim* „ar fi de origine politeistă, atunci Vechiul Testament (...) nu l-ar fi întrebuinţat pentru însemnarea Dumnzeului celui adevărat”[71]. De aceea, „pentru distingerea şi deosebirea sa precisă de zeii păgîni, la profeţi, Elohim, ca noţiune, a Dumnezeului celui adevărat, se leagă regulat cu singularul sau se determină mai aproape prin articol (cf. *Isaia,* XXXVII, 16; XLV, 18; *Ieremia,* XI, 12; XXXV, 4; *Iezechel,* XXXI, 9; *Daniel,* I, 2, 9, 17; IX, 11) sau printr-un sufix ca *Dumnezeul meu* (cf. *Isaia,* XL, 27), *Dumnezeul nostru*[72], *Dumnezeul cel viu* (cf. *Isaia,* XXXVII, 4, 17; *Ieremia* X, 10), sau printr-un genitiv: *Dumnezeul lui Iacov* (cf. *Isaia,* II, 3; *Mihea,* IV, 2), *Dumnezeul lui Israel, Dumnezeul lui David* (cf. *Isaia,* XXXVIII, 5), *Dumnezeul părinţilor noştri* (cf. *Daniel,* XI, 37), *Dumnezeul cerului* (cf. *Iona,* I, 9), *Dumnezeu mîntuirea mea*[73] şi ultima formă – *Elohim Savaoth*”[74].

În comentariul său la cartea *Facerii*,Jean Kovalevsky spune despre *Elohim* că „înseamnă Dumnezeii, cel Puternic-cei Puternici, cel Dator-cei Datori de lumină, cel Bogat-cei Bogaţi în daruri”[75]. După ce observă că „pluralul cu referire la Dumnezeu va reveni de mai multe ori în *Facere*[76], arată că exprimarea „să facem om după chipul şi asemănarea Noastră” indică prezenţa treimică a lui Dumnezeu în om[77]. Autorul sugerează o compoziţie trihotomică a omului (trup-suflet-spirit) și nu dihotomică cum propune dogma (trup-spirit)? Astfel, verbul la singular „a făcut” înseamnă că „lumea a fost creată de o singură voinţă; verbul la plural „să facem” arată că omului îi este dat să deosebească treptat cele Trei Persoane: Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh într-Unul singur şi, totodată, este menit să ne dezvăluie taina „Sfîntului cel Mare”[78]: *Logosul* divin – Fiul lui Dumnezeu. De aceeaşi părere este şi Traian Mihailovici. El afirmă că „prima determinaţie a lui Dumnezeu în afara Sa a fost *Cuvîntul* (Vahomer

[65]*Ibidem,* pp. 153-154.
[66] „Ca urmare a asocierii Iahve – El, sanctuarele pre-iahviste aparţinând cultului lui El, precum şi numeroase sanctuare canaanene, îi sunt închinate lui Iahve” (Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase.* vol. I. Chişinău, Editura Univers, 1992, p. 193; v. şi nota 3 de la aceeaşi pagină).
[67] V. Loichiţă, *art. cit.,* p. 151; v. Jean Kovalevsky, *Taina originilor.* Bucureşti,Editura Anastasia, 1996, p. 23.
[68]*Ibidem.*
[69]*Ibidem.*
[70]*Ibidem.*
[71]*Ibidem.*
[72] Apelativul apare de paisprezece ori la profeţi.
[73] V. Loichiţă, *art. cit.,*p. 152; v. şi *Avacuc,* III, 18; *Mihea,* IX, 7.
[74]*Ibidem*
[75] Jean Kovalevsky, *op. cit.,*p. 23.
[76]*Ibidem.*
[77] Cf. *Ibidem,* pp. 23-24.
[78]*Ibidem,* p. 24.

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

Elohim)"[79]. După același cercetător român, „în limba ebraică, substantivul *Cuvînt* se exprimă prin noţiunea *dabar*, iar în limba greacă prin *logos*"[80] și ambele, conform teologiei ortodoxe, îl indică pe Fiul lui Dumnezeu (*Ioan,* I, 1-3). Prin urmare, Mihaiklovici concluzionează că „toate aceste elemente etimologice argumentează semantica misterului Sfintei Treimi inclusă în apelativul ebraic *Elohim,* descoperită în chip deplin în vremea Noului Testament mai ales la apa Iordanului cînd Ziditorul-Logos şi Fiul lui Dumnezeu şi-a aplecat capul sub palma creaţiei, glasul Tatălui mărturisind deofiinţimea treimică a Fiului, iar Sfîntul Duh în chip de porumbel, adeverind întărirea Cuvîntului (...)"[81]. Prin incluziunea numelui în treime, Elohim nu este doar numele lui Dumnezeu[82], al maiestăţii divine, ci, mai mult, el *devine* apelativul comun pentru lucrarea treimică a creației și „nu un demiurg inferior sau un înger"[83].

În altă ordine de idei, ca pentru un început de cabală creștină, același cercetător vorbește despre litera *Lameth* din numele Elohim. Despre aceasta spune că este „răsunătoare precum clopotul pascal în Aleluia, un simbol al creşterii, al elanului, al deschiderii, ne evocă un bumerang care, odată lansat, trasează o curbă şi se întoarce la picioarele celui ce l-a lansat"[84]. Jean Kovalevsky oferă de asemenea o explicație interesantă cu privire la cuvintele „Bereschit bara Elohim", despre care afirmă că „simbolizează în chip tainic Treimea Sfîntă: Bereschit – în principiu-este Tatăl; / Elohim – Nume divin – este Fiul; / Bara – creaţia – este Sfîntul Duh"[85].

În *Psalmi,* numele Elohim se prezent adesea, cu trimitere cînd la Dumnezeu, cînd la îngerii săi. Am ales pentru început *Psalmul* VIII, 5: „Micşoratu-l-ai pe **dîn**sul cu puţin faţă de îngeri, cu slavă şi cu cinste l-ai încununat pe el". Doctorul Gherasim Timus, teologul român care face tîlcuire la psalmii lui David, recunoaște că, în sine, „cuvîntul *Elohim* nu este aşa de propriu lui Dumnezeu, ca să nu se dea asemenea şi *judecătorilor*"[86]. Gherasim Timuș vorbește în acest sens, chiar despre o alternanță, în sensul că apelativul Elohim este oferit uneori „oamenilor puternici (...) cîteodată îngerilor"[87]. Ei „sunt numiţi în cartea lui Iov *Filii Elohim* şi Septuaginta îi traduce prin *Îngerii lui Dumnezeu*"[88]. Interpreţii „traduc *Elohim* prin *îngeri*"[89], iar Vulgata zice: „Adorate eum, omnes angeli asus". Cel mai clar exemplu în acest sens este dat de *Psalmul*, XCVI,5, unde „cuvîntul folosit de textul ebraic pentru a indica pe idolii păgîni (*elilim*) este tradus cu (...) elohim"[90]. În *Psalmul,* XIII, 1(„Zis-a cel nebun în inima sa: „nu există Dumnezeu!"), „textul se serveşte de cuvîntul *Elohim,* care înseamnă *Creator, Judecător, Suveran* al tuturor oamenilor, fiinţă care guvernează totul şi care influenţează totul (...) de unde învăţăm că *nebunul* (despre – n.n.) care vorbeşte aici profetul este un deist, care nu neagă în mod absolut existenţa (lui Dumnezeu) primei fiinţe, ci providenţa şi judecata cea de pe urmă, nelegiuire care e deopotrivă cu ateismul"[91]. O interpretare puțin exagerată, credem noi. În *Psalmul* XLIV, 9 („Iubit-ai dreptatea şi ai urît fărădelegea; pentru aceasta te-a uns pe Tine, *Dumnezeul Tău...*"), „Cuvîntul *Elohim,* repet, nu

[79] T. Mihailovici, *art. cit.,* p. 3.
[80] *Ibidem,* v. și capitolul despre *Logos, verbum* în latină.
[81] *Ibidem.* Vezi și *Epistola lui Barnaba* (VI, 12), unde se spune că atunci când Dumnezeu a zis „Să facem...", Tatăl „a spus aceste cuvinte către Fiu", în *Scrierile Părinţilor Apostolici,* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1995.
[82] J. Kovalevsky, *op. cit.,* p. 24.
[83] *Ibidem.* Tot Kovalevsky mai spune că „Dumnezeu este Unul, dar nu singurul; El este plural": Elohim (*Ibidem,* p. 25).
[84] *Ibidem,* p. 25.
[85] *Ibidem.*
[86] Dr. Gherasim Timus, *Note şi meditaţii asupra Psalmilor.* vol. I. Bucureşti, 1896, p. 104.
[87] *Ibidem.*
[88] *Ibidem.*
[89] *Ibidem.*
[90] Ath. Negoiţă, *op. cit.,* p. 83.
[91] Gh. Timus, *op. cit.,* p. 154.

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

se dă decît lui Dumnezeu Suveran, cînd profetul se serveşte în chip de apostrof şi niciodată nu s-a dat la vreo persoană particulară şi fără adaos, cu atît mai puţin că această persoană să nu fie adevăratul Dumnezeu"[92]. Psalmul LII, 3 vorbeşte despre „Domnul din cer (care –n.n.) a privit peste fiii oamenilor, să vadă de este cel ce înţelege, sau cel ce caută pe Dumnezeu". Gherasim Timus consideră că aici, „evreul zice *Elohim*, în loc de *Iehova,* care este în *Psalmul*XIII. Din contră cei LXX pun (...) *Dominus* la *Psalmul* XIII; şi (...) *Deus* în acest *Psalm* LII. Ar fi destul de greu de a spune pentru ce. Se pare că Dominus corespunde mai bine lui *Elohim* şi *Deus* lui *Iehova*"[93]. În fine, în *Psalmul* LV, 11 („În Dumnezeu am nădăjduit, nu mă voi teme: ce-mi va face mie omul?"), „textul se serveşte de două ori de acelaşi cuvînt: *verbum.* Mai întîi el numeşte pe Domnul *Elohim,* în urmă *Iehova:* fără îndoială pentru a repeta pe Dumnezeu sub cele două din cele mai mari atribute care sunt puterea şi eternitatea"[94].

3. Forma Ruah Elohim

Începînd cu *Facere* I, 2, găsim ebraicul *Ruah* – „Duh" („Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor"[95]), regăsit mai apoi în Septuaginta, de 277 de ori[96]. În greacă, este Πνεύμα (*Facere,* I, 2), iar în latină, *Spiritus*[97], termenii care păstrează sensul de Spirit al lui Dumnezeu, Ruah Elohim, din nou, un cuplu nominal. De altfel, această expresie „*ruah Iahve* (sau *ruah Elohim*) apare frecvent în Vechiul Testament"[98]; (...) această expresie (...) poate primi mai multe sensuri (...) „Duhul Domnului" sau „Duhul lui Dumnezeu"[99]. Ruah Elohim, cu Elohim în expresia pluralității personale (nu treimice), se traduce ca *Duh al Dumnezeilor* sau, într-un singur Duh, Dumnezeii treceau pe deasupra apelor primordiale. Prin impunerea formulei dogmei treimice, *Ruah* va indica pe cea de-a treia Persoană a Sfintei Treimi: *Duhul Sfînt-Dumnezeu*[100]. În variantă creştină, avem o exprimare de genul Duhul Sfînt al lui Dumnezeu Tatăl (în cazul ortodoxiei, nu *filioque*) se purta pe deasupra apelor. Dacă ştim cine este, nu ştim, însă, ce este acest „duh", un termen de altfel impropriu folosit pentru fiinţele spirituale. Este ceea ce crede preotul profesor Athanasie Negoiţă cînd afirmă că „o expresie clară (...) unde să ni se spune că *Dumnezeu este spirit* (s.n. – sublinierea noastră)nu întîlnim în cărţile Vechiului Testament"[101]. Prezenţa lui Ruah-Elohim ca Duh al lui Dumnezeu ce *Se purta pe deasupra apelor* (s.n.)reprezintă prima acţiune *concretă* a unui *Ipostas dumnezeiesc* descrisă în Scriptura Vechiului Testament. Elementul „spiritual" prin care cele două nume divine se „leagă" este pronumele posesiv genitival, cu funcţia sintactică de *atribut* sau *nume divin*. Speculînd, am spune că *lui* este cea de-a doua persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, ceea ce face posibilă realitatea *Filioque* ca dogmă catolică ce pretinde calitatea „purcederii Sfîntului Duh şi de la Fiul". Cert este că Persoana Duhului Sfînt este evidențiată cu deosebită claritate[102].

---

[92] *Ibidem,* p. 547.
[93] *Ibidem,* p. 635.
[94] *Ibidem,* pp. 667-668.
[95] Pentru versetele din limba ebraică am folosit *Biblia Hebraică Stuttgartensia.* Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1990.
[96] Friedrich Baumgärtel, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testaments,* vol. VI. Stuttgart, 1965, p. 366, apud Episcop-Vicar Lucian Făgăruşanu, *Duhul Sfânt în Vechiul Testament,* „Ortodoxia", an. XXXVI, nr. 4/ Octombrie-Decembrie, 1984, n. 2, p. 550.
[97] Cf. *La Sainte Bible Poliglotte,* tom. I, Paris 1900, p. 18, pentru *Πνεύμα* şi p. 19, pentru *Spiritus*.
[98] L. Făgăruşanu, *art. cit.,*p. 551; La arabi avem varianta: *Ruah Allah,* cf. *Dictinaire de Théologie Catolique*. t. III-2. Paris, 1938, col. 1787.
[99] *Ibidem.*
[100] Cf. Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica.* Bucureşti, Editura Scripta, 1993, I, VII (pp. 22-23); Iosif Monahul Vrienie, *Douăzeci şi două de cuvinte pentru purcederea Duhului Sfânt.* Oradea, Editura Pelerinul Român, 1993.
[101] Ath. Negoiţă, *op. cit.,* p. 24.
[102] Cf. *Ibidem.*

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

În sens ocult, ezoteristul Eduard Schuré „*Rouah Aelohim* arată în mod figurativ o mişcare de expansiune, de dilatare”[103], iar „în sens hieroglific, este forma opusă întunericului”[104]. De aici, continuă Schuré, „dacă cuvîntul întuneric caracterizează o putere care comprimă, cuvîntul *rouah* înseamnă o putere expansivă”[105], deci „vom găsi şi într-unul şi în celălalt sistemul etern al celor două forţe opuse pe care înţelepţii dintotdeauna, de la Paramenide şi Pitagora pînă la Descartes şi Newton, le-au văzut în natură şi denumit diferit”[106]. Sunt numeroase interpretări gnostice şi kabbalistice cu privire la termenii *Ruah Elohim* fie că cele două numiri sunt analizate separat sau împreună.

4. Bene-Elohim

Între pluralul maiestăţii, propus de teologie şi indicarea pluralismului spiritual, pr. prof. Athanasie Negoiţă alege cea din urmă variantă atunci cînd recunoaşte că „numele divin *Elohim,* la plural, ar indica politeismul originar”[107], împărtăşind astfel părerea rabinului Eisenberg[108]. Negoiţă va recidiva apoi în formularea ortodoxă. Dacă Elohim, în concepţia Bisericii creştine reprezintă *pluralis majestatis,* atunci şi verbele „să facem”, „să coborîm” (cf. *Facere*, I, 26; XI, 7) se folosesc „tot pentru a desemna înălţimea şi puterea lui Dumnezeu, în gradul cel mai înalt”[109].

Una dintre acuzaţiile de politeismului la evrei e generată de controversa cu privire la acest nume şi de faptul că „în Vechiul Testament se întîlneşte expresia: Bene Elohim („fiii lui Dumnezeu”) de unde s-a tras concluzia falsă că în Israel a existat politeismul”[110]. Pentru teologul ortodox, „expresia nu e decît o figură, o metaforă”[111], pentru că face trimitere la *oameni* şi nu la *îngeri*. Spre exemplu, în *Facere*, VI, 2 *bene Elohim* sunt oamenii cei buni „descendenţi ai lui Set, spre a-i deosebi de cei răi, urmaşii lui Cain”[112]. Sfîntul Chiril al Alexandriei are o interesantă grafilă[113] la *Facere*, VI, 1-4, întemeiată pe o concepţie mult mai veche împrumutată de teologi de la sfinţii părinţi. Sfîntul Chiril este unul dintre părinţii Bisericii convins de înţelegerea greşită a textului biblic sub forma că *îngerii lui Dumnezeu* au fost cei care au privit la fiicele oamenilor. În versetul din cartea *Facerii* se vorbeşte de fapt despre „oamenii că se întorc la patimile iubirii trupeşti şi se aprind de pofta ei urîtă prin îngerii căzuţi, care nu şi-au păzit starea de la început, precum s-a scris (cf. *Ioan*, VIII, 44)”[114]. Chiril va aminti apoi de părerile unor eretici, care cred că „demonii răi au intrat în bărbaţi şi au lucrat prin sămînţa lor în pricinuirea de naşteri”[115], un raţionament demonologic definit drept „foarte absurd şi plin de ignoranţă”[116]. Alţi interpreţi vor da alte înţelesuri versetului. De exemplu, Aquila spune: „Văzînd *fiii dumnezeilor* fiicele oamenilor”[117]; iar Symmach înlocuieşte sintagma *fiii dumnezeilor* cu „*Fiii celor stăpînitori*”[118]. Din perspectivă ortodoxă,

[103] Eduard Schuré, *Marii iniţiaţi.* Bucureşti, Editura Lotus, 1994, p. 141.
[104] *Ibidem.*
[105] *Ibidem.*
[106] *Ibidem.*
[107] Ath. Negoiţă, *op. cit.*, p. 17.
[108] Practic, Elohim „desemnează în Biblie orice divinitate; se traduce adesea prin Dumnezeu” (Josy Esenberg, *Iudaismul*. Bucureşti, Editura Humanitas, 1995, p. 34).
[109] Ath. Negoiţă, *op. cit.*, p. 18.
[110] *Ibidem.*
[111] *Ibidem.*
[112] *Ibidem.*
[113] Termenul *glafîră* se poate traduce prin „răzuire”, „dezvăluire” sau „transparenţă”.
[114] Sfântul Chiril al Alexandriei, *Grafile la cărţile lui Moise*, în *Scrieri*, partea a II-a, col. „Părinţi şi Scriitori Bisericeşti”, vol. XXXIX.Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Biserici ortodoxe Române, 1992, II, 1.
[115] *Ibidem.*
[116] *Ibidem.*
[117] *Ibidem.*
[118] *Ibidem.*

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

ambele expresii sunt greşite. Explicaţia dogmatică este oferită însă de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae. El afirmă că în expresia biblică despre fiii lui Dumnezeu care s-au împreunat cu fiicele oamenilor trebuie văzuți doar „oamenii iubitori de Dumnezeu, care s-au unit cu femeile mai uşuratice, dînd naştere unor fii cu suflet de mijloc”[119]. Nu ştim ce înțelege teologul român prin sintagma „suflet de mijloc”, cîtă vreme din acel moment şi pînă astăzi mulți oameni iubitori de Dumnezeu au căzut în păcatul cărnii fără ca femeile acestora să nască nefilimi/ uriaşi. Poziția dogmatică a lui Stăniloae nu rămîne fermă în fața criticii. Chiril încearcă o suprapunere, de altfel interesantă, cînd afirmă că *oamenii*, „deşi se numeau dumnezei şi fiii ai dumnezeilor şi ai stăpînitorilor, au fost atraşi de obiceiurile acelora şi la o vieţuire întinată şi urîtă”[120], convieţuire care a făcut posibilă, deci, apariţia uriaşilor. Nu ştim la ce obiceiuri face referire Chiril. Putem presupune doar că ele includ idolatria şi magia. Totuşi, punctul tare al acestei expresii este dat de referirea directă la sfinții îngeri, „care sunt numiţi fiii lui Dumnezeu”[121]. În *Iov* I, 6 se afirmă clar că „fiii lui Dumnezeu (...) au venit într-o zi de s-au înfăţişat înaintea Domnului” (v. I *Regi*, XXII, 19; *Psalmul*, CIII, 20, 21; *Daniel*, VII, 10; *Matei*, XVIII, 10; *Evrei*, I, 7, 14). Lui Satan şi demonilor săi nu li se aplică apelativul *bene Elohim*, pentru căei şi-au pierdut această *calitate* în momentul căderii lor. În *Iov* II, 1 şi XXXVIII, 7 („fiii lui Dumnezeu (...) scoteau strigăte de bucurie”), apare amintit acest statut angelic. Mai apoi în *Psalmul* XXVIII (XXIX – în *Tora*), găsim scris: „Aduceţi Domnului, fii ai lui Dumnezeu (v. I *Corinteni*, XVI, 28, 29; *Psalmul*, XCVI, 7-9), (...) aduceţi Domnului slavă şi cinste”, după cum în *Psalmul* LXXXVIII (LXXXIX), 7 se aminteşte de măreţia lui Dumnezeu care întrece cu mult măreţia tuturor îngerilor/ fiii lui Dumnezeu (v. *Psalmul*, XIX, 1; XCVII, 6; *Apocalipsa*, VII, 10-12).

Am spus mai sus că *bene Elohim* nu trebuie confundaţi cu Satan şi îngerii lui. Totuşi, în *Deuteronom*, VI, 14 (v. şi VII, 14; *Ieremia*, I, 16; VII, 18), întîlnim expresii unde zeii păgîni sunt numiţi „alţi dumnezei” (*Elohim ´aherim*). În *Facere*, XXXV, 2 şi *Ieremia*, V, 19 sunt numiţi: „Dumnezeu străin” (*El naker*), fără a primi însă „sensul de *bene Elohim*”[122]. Concret, în Vechiul Testament, funcţia de fii ai lui Dumnezeu este acordată îngerilor[123], după cum *bene Elohim* sunt şi oamenii sfinţi admişi în adunarea cerească[124]. În înţeles duhovnicesc, după Clement al Alexandriei, fiu al lui Dumnezeu este Cel ce nu e rob al păcatului: „Care este acela care poate fi al lui Dumnezeu, dar se dovedeşte să fie rob?”[125]. În acest caz, ne întrebăm şi noi cum acești sfinți ai lui Dumnezeu au putu păcătui cu fiicele oamenilor? Atunci cînd face referire la om, conform analizei lui Ioan Mircea, expresia „fiul lui Dumnezeu”„se întîlneşte de 115 ori în Noul Testament fie în această formă, fie ca „Fiul Meu” sau „Fiul celui Preaînalt” sau „Fiul Dumnezeului celui Viu”, asemeni celei de „Fiul Omului”[126]. De fiecare dată, însă, „ea îl indică pe Mîntuitorul Iisus Hristos ca Dumnezeu şi Om”[127]. Expresia „fiii lui Dumnezeu”se întîlnește în Noul Testament de două ori, ca „fii ai Tatălui” (cf. *Matei*. V, 45) şi

[119] *Ibidem*, n. 44, p. 34.
[120] *Ibidem*, II, 1. Evreii mai distingeau ca fii ai lui Dumnezeu şi pe „cei care practicau extazul şi care erau socotiţi... oameni sfinţi şi numiţi *iş Elohim* „om al lui Dumnezeu” (Ath. Negoiţă, *op. cit.*, p. 63).
[121] *Ibidem*, p. 18.
[122] Ath. Negoiţă, *op. cit.*, pp. 18-19.
[123] Cf. Arhim. Ilie Cleopa, *Valoarea sufletului*. Bacău,Editura Bunavestire, 1996, pp. 68-78.
[124] Cf. Protos. Nicodim Mandiţă, *Sufletul-icoană vie a lui Dumnezeu*. Bucureşti, Editura Agapis, 1995, pp. 21-22.
[125] Clement Alexandrinul, *Cuvânt către elini*, în *Scrieri*, partea I-a, col. „Părinți şi Scriitori Bisericeşti”, vol. IV. Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1982, 92, 3, Tot Clement diversifică perspectiva, oferind diverse asocieri ale fiilor lui Dumnezeu (*Cuvânt contra elini*, 27, 3; 82, 7; *Pedagogul*,I, 31); numindu-i ai *împărăţiei* (*Care bogat se va mântui?* 5, 4); ai *luminii* (în *Cuv către elini*, 92 ,5); ai *luminii* şi ai *zilei* (*Pedagogul*, II,80,1); *fără prihană* (*Pedagogul*, III, 100, 3) şi ai *luminii celei adevărate* (*Pedagogul*, II, 80, 4).
[126] Cf. Pr. Dr. Ioan Mircea, *Dicţionar al Noului Testament*. Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1995, pp. 182-183.
[127] *Ibidem*, p. 182; v. şi *Psalmul*, LXXXVIII (LXXXIX), 26-27; II *Regi*, VII, 14; *Evrei*, I, 5.

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

„fiii Celui Prea Înalt" (cf. *Luca*, VI, 35). În scrierile noutestamentare, *bene Elohim* primeşte noi valenţe, astfel încît fiii lui Dumnezeu devin toţi cei ce îndeplinesc întrutotul porunca nouă a dragostei faţă de aproapele (cf. *Matei*, V, 44-48; *Luca*, VI, 32-35; I *Ioan*, IV, 17; V, 1), precum şi aceia care merg pe urmele dragostei lui Dumnezeu (cf. *Evrei*, V, 1 şi urm; I *Timotei*, IV, 9). Fiii lui Dumnezeu sau copiii lui Dumnezeu (cf. *Ioan*, I, 12; I *Petru*, I, 23) sunt, prin urmare, credincioşii creştini. La fel cum în Vechiul Testament fiii lui Dumnezeu (*bene Elohim*) se deosebesc de idoli, Satan şi îngerii răi, în Noul Testament se va face o clară distincţie între fiii (copiii) lui Dumnezeu şi copiii diavolului. A fost acuzată aici o influenţă qumranită, asupra căreia nu vom insista în acest studiu. Ambele tabere se vor deosebi prin faptele lor (cf. I *Ioan*, II, 29; III, 9). Numai oamenii paşnici sunt fiii lui Dumnezeu (cf. *Matei*, V, 9), după cum odată cu definitiva noastră înfăţişare în faţa lui Hristos (Parusie, cf. *Romani*,VIII, 23), se va descoperi în faţa tuturor asemănarea pe care Dumnezeu o are cu fiii Săi (cf. *Ioan*,III, 2).

I. Olariu insistă asupra faptului că atributul de „fiu", atunci cînd se face referire la Iisus Hristos, este „superior îngerilor, care se numesc vestitori şi slujitori ai lui Dumnezeu"[128]. Pentru a înţelege cît mai clar aceasta, teologul a arătat că Iisus, *Fiul* lui Dumnezeu, a „moştenit acest nume nu abia cu şederea de-a dreapta (Tatălui; cf. *Evrei*,I, 3 – n.n.), ci l-a avut din veci ca *Logos* preexistent"[129]. În cazul îngerilor şi al oamenilor, această numire/ funcţie a fost *oferită* doar *creaturilor* care îl *slujesc pe Dumnezeu*. Chiar şi după actul chenotic, în calitate de fiinţă umană, Iisus „s-a făcut mai bun decît îngerii"[130] moştenind în corporalitate numele de Fiu al lui Dumnezeu. Într-o notă a unui cunoscut studiu, un teolog ortodox este de părere că „în Vechiul Testament îngerii se numesc „fiii lui Dumnezeu" (cf. *Iov*, I, 6; II, 1; *Psalmul*, XXIX, 1; LXXXIX, 7; *Daniel*, III, 25) –dar această numire nu e caracteristică lor"[131]. Autorul accentuează astfel calitatea lui Iisus de Fiu *unic în sens real* al lui Dumnezeu. Celelalte existenţe sunt *copii* prin har ale acestei calităţi. Olariu nu explică însă de ce îngerii, chiar dacă sunt creaţii divine, nu merită dintru început această numire, de vreme ce nu au căzut în păcat. Va completa doar cu referire la oameni, că numai „cei renăscuţi în Hristos încă sunt „fiii lui Dumnezeu", dar prin adopţie"[132], devenire posibilă întru creştinism şi lucrare harică. În comentariul său la *Coloseni*, pînă la un anumit punct, pr. dr. Haralmbie P. Roventa rămîne în acord cu cele arătate mai sus de Olariu. Roventa este de acord cu faptul că „oamenii sunt numiţi fiii lui Dumnezeu după suflet fiind făcuţi după chipul şi asemănarea Lui"[133]. În ceea ce priveşte numirea de *bene Elohim* dată îngerilor, pe un ton categoric specific teologiei, Roventa afirmă: „Despre îngeri nu se poate întrebuinţa niciodată această expresie: în nici o parte a dumnezeieştii Scripturi nu se numesc îngerii chipuri ale lui Dumnezeu (aici l-a citat pe Teofilact – n.n.)"[134]. Aceasta se întîmplă pe motivul că „o asemenea numire ar fi aruncat pe oameni în idolatrie, încît ar fi putut socoti pe îngeri de aceeaşi vrednicie şi fire cu Dumnezeu"[135]. Chiar şi fără această afirmaţie, oamenii s-au închinat îngerilor (cf. *Facere*, XXI, 19). Urmărind cele expuse pînă aici, în ortodoxie, există credinţa că mai degrabă oamenii pot primii numirea de *fii ai lui Dumnezeu*, din moment ce sunt creaţi după *chipul* şi *asemănarea* lui *Dumnezeu*, o realitate sacră care impune aplicarea *noţiuni de fiu* asupra omului, cu singura condiţie ca el să devină creştin şi să urmeze calea devenirii harice întru

[128] Dr. Iosif Olariu, *Explicarea Epistolelor Sfântului Apostol Pavel către Filipeni, Coloseni, 1, 2 Tesalonicieni, 1, 2 Timotei, Tit, Filimon şi Evrei*. Caransebeş, 1913, p. 318.
[129] *Ibidem.*
[130] *Ibidem.*
[131] *Ibidem*, n. 1, p. 318.
[132] *Ibidem*, p. 318.
[133] Pr. Dr. Haralambie P. Roventa, *Epistola către Coloseni. Introducere şi comentariu* .Bucureşti, 1946, p. 48.
[134] *Ibidem.*
[135] *Ibidem.*Părerea lui e identică cu cea a lui Teofilact în *Cele patrusprezece trimiteri ale sfântului, slăvitului şi întru tot lăudatul Apostol Pavel* (Bucureşti, 1904, p. 525).

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. În ceea ce priveşte îngerii, după cum clar s-a putut observa, părerile sunt oarecum împărţite. Olariu crede că această numire (bene Elohim) *nu este caracteristică lor;* pe cînd Roventa este de părere că îngerii nu pot fi numiţi *chipuri ale lui Dumnezeu*,din cauza riscului căderii în idolatrie. El lasă să se înţeleagă că îngerii, în consecinţă, nu ar merita acest apelativ divin, cu toate că primesc în numele proprii numele divin (El), formînd astfel un compozit nominal sacral (Miha*el*, Rafa*el*). Mai mult chiar, numele rămîne şi în cazul îngerilor răi ca Azaz*el* sau Sama*el* (prezent în scrierile enohiene şi iudeo-gnostice).

Pentru ortodoxie, Iisus rămîne Fiu *de drept* al lui Dumnezeu, căci este *născut din veci din Tatăl*: „Căci cui din îngeri a zis cîndva: Fiul meu eşti tu, Eu astăzi te-am născut" (*Evrei*, I, 5). Accesînd nivelul profetic al subiectului, Olariu arată că această numire este atribuită pe deplin doar Fiului: „ în Vechiul Testament Hristos are numele Fiul lui Dumnezeu în mod eminent (...) şi că posedă demnitate, putere mai mare decît îngerii"[136]. Sigur, Apostolul Pavel face trimitere la un verset din psalmii lui David: „Domnul a zis către Mine: Fiul Meu eşti Tu, Eu astăzi Te-am născut!" (*Psalmul*, II, 7). Conform teologiei ortodoxe, acesta este un verset mesianic. Acestui Unic Fiu i se închină toţi ceilalţi „fii" sau îngeri ai lui Dumnezeu (cf. Psalmul XCVI, 8 (XCVII, 7)[137]; *Evrei*, I, 6). După Olariu, traducerea versetului opt este: „Să se închine Lui toţi dumnezeii"[138]. Vedem cum în *Septuaginta*, termenul *elohim* este tradus prin *îngeri*[139], respectîndu-se astfel varianta originală a pluralităţii persoanelor, nu a maiestăţii. Aceşti elohimi/ îngeri sunt deci slujitorii Domnului (cf. *Evrei*, I, 7), după cum „Fiul este stăpîn"[140] al lor. Olariu preia o informaţie de la rabini cînd recunoaşte neschimbabilitatea lui Dumnezeu în raport cu aceşti *bene Elohim* care „sunt schimbători şi trecători"[141]. Afirmaţia poate aduce un oarecare afect dogmei, în sensul că îngerii nu sunt consideraţi actualmente schimbători sau trecători, din moment ce nu există o cauză interioară sau exterioară care să-i schimbe. Cert rămîne pînă la urmă faptul că într-un fel îşi manifestă existenţa fiii lui Dumnezeu şi într-altul îşi arată veşnicia existenţa lui Iisus Hristos. Îngerii sunt *fiii zeilor* din cartea lui *Daniel*. Iată cum îi descrie sfetnicul lui Nabucodonosor:„eu văd patru bărbaţi dezbrăcaţi, umblînd prin mijlocul cuptorului, nevătămaţi iar chipul celui de-al patrulea ca faţa unuia dintre *fiii zeilor*" (III, 25). Putem deduce că evreii au moştenit un *vocabular teologic* în domeniul angelologic, dar şi demonologic, inspirat de la babilonieni. În acest paragraf biblic se vorbeşte de apariţia unui *înger* al lui Dumnezeu, trimis de El pentru a-i salva pe cei trei tineri captivi. Nabucodonosor însuşi îşi arată uimirea în mod public (cf. *Daniel*, III, 28-33), iar ceea ce spune regele ne va clarifica pe deplin: „Binecuvîntat să fie Dumnezeul lui Şadrac, Meşac şi Abed-Nego, care a trimis pe îngerul Său şi a izbăvit pe servii Săi" (III, 28). Nabucodonosor face chiar distincţie între „fiul zeilor" şi Yahweh, Dumnezeul celor trei evrei. Pentru evrei, regele Babilonului recunoaşte supremaţia lui Yahweh-Elohim asupra tuturor zeilor păgînilor, un motiv serios de satisfacţie pentru monoteismul iudaic aflat în exil. De remarcat că „nici sintagma „Fiul lui Dumnezeu" (...) şi nici termenul „Fiu" (...) nu sunt întîlnite în Epistolele pastorale pentru desemnarea celei de-a doua Persoane a Sfintei

[136] I. Olariu, *op. cit.*, p. 318; v. *Evrei*,I, 6-14, versete asupra cărora vom mai reveni.
[137]*Ibidem*, p. 320.
[138]*Ibidem.*Iată comentariul lui F. Vigouroux la *Psalmul*,XCVI, 7 („Adoraţi toţi îngerii Lui"):„Sfântul Apostol Pavel în Epistolele către Evrei (I, 6) citează aceste cuvinte, vorbind de Cuvântul lui Dumnezeu întrupat. *Vulgata* şi *Septuaginta* au tradus cuvintele *înger* prin *Elohim* care înseamnă dumnezei" (F. Vigouroux, *La Sainte Bible Polyglotte*, t. IV. Paris 1903, n. 7, p. 233).
[139] I. Olariu, *op. cit.*, p. 320.
[140]*Ibidem*, p. 321.
[141]*Ibidem.*Olariu aminteşte că „şi la rabini se află ideea, că îngerii se schimbă pogorându-se la materie şi atunci lucrează ca elemente ale naturii (vânt şi foc)" (*Ibidem*.p. 321).

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

Treimi, (...) (şi – n.n.) în cazul Epistolei către Filipeni şi a doua către Tesaloniceni”[142]. Aceasta s-a întîmplat, crede Sabin Verzan, pentru că „Apostolul neamurilor a presupus cunoscut acest nume divin al Domnului nostru Iisus Hristos din celelalte Epistole ale sale”[143]. Acest aspect nu îl putem observa în *Romani*, I, 3-4: „Despre Fiul Său, Cel născut din sămînţa lui David, după trup, (...) a fost rînduit Fiu al lui Dumnezeu întru putere, după Duhul Sfinţeniei” sau în I *Corinteni*, I, 9: „Credincios este Dumnezeu, prin care aţi fost chemaţi la împărtăşirea cu Fiul Său Iisus Hristos Domnul nostru”, ori în II *Corinteni*, I, 19: „Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, Cel propovăduit nouă”.

Trecînd analiza noastră din perspectiva punctului de vedere patristic, concepţia despre *fiii lui Dumnezeu* se regăseşte, de exemplu, în scrierile Sfîntului Simeon Noul Teolog, care spune undeva că atunci „cînd vom împlini cu toată tăria, rîvna, hotărîrea şi pornirea nereţinută cele ce ne-a învăţat şi poruncit Dumnezeu în chip tainic şi neştiut fără să nesocotim nimic, atunci (...) vom deveni fii ai lui Dumnezeu după har, cum zice Pavel: „Cîţi sunt povăţuiţi de Duhul lui Dumnezeu, sunt fii ai lui Dumnezeu; iar de sunt fii sunt şi moştenitori ai lui Dumnezeu şi împreună moştenitori cu Hristos” (*Romani*, III, 14, 17)”[144]. Prin întruparea lui Hristos, oamenii i-au însuşit atributul devenind *fiii lui Dumnezeu*: „Dumnezeu Cuvîntul a luat de la noi trupul (...). Şi se împărtăşeşte celor ce cred în El din dumnezeirea Sa, pe care n-a dobîndit-o nici unul dintre îngeri sau oameni vreodată şi aceştia se fac dumnezei, adică ceea ce nu erau, prin lucrare şi har. Aşa le dăruieşte lor putere să se facă fii ai lui Dumnezeu (cf. *Ioan*, I, 12). De aceea s-au făcut şi se fac neîncetat şi niciodată nu vor înceta să se facă fii ai lui Dumnezeu”[145]. Se afirmă aici, recunoaşte Stăniloae, „o devenire a stării de îndumnezeire, care e şi o anumită stare de incoruptibilitate. E un paradox propriu, se pare, şi stării primordiale”[146]. Devenirea spirituală sau dăruirea stării de *fiu al lui Dumnezeuexclude deci căderea*, doar dacă această cădere este acceptată de buna voie. Doar cei care nu cad și se mențin în sfințenie se numesc *fiii lui Dumnezeu* fie că prin aceştia se înţeleg îngerii sau oamenii, după cum a arătat mai sus Sfîntul Simeon Noul Teolog. Din punct de vedere duhovnicesc/ spiritual, starea de *bene Elohim*, cum o numesc evreii, este unirea existențială, nu ființială, cu însuşi Creatorul. Numai astfel îndumnezeiţi, dumnezeii se pot numi și menține uniți cu Cel ce i-a Creat și le-a oferit, nu și fără aportul lor propriu, devenirea. În fine, această îndumnezeire impune de la sine o natură transfigurată: „drepţii vor străluci ca soarele” (cf. *Matei*,XIII, 43), numai astfel pot fi recunoscuți „fiii lui Dumnezeu cel drept”[147]. Strălucirea lor este lucrarea harului lui Dumnezeu, după cum afirmă și Cuviosul Nichita Stithatul: „aceştia sunt fiii lui Dumnezeu (cei) călăuziţi de Duhul Sfînt, după cum s-a spus: «Cîţi sunt călăuziţi de Duhul Sfînt, aceia sunt ai lui Dumnezeu» (cf. *Romani*, VIII, 14)”[148].

BIBLIOGRAPHY

Abrudan, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Diac. Prof. Dr. Emilian Cornitescu, *Arheologia biblică.* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
Banu, Ioan, *Profeţii biblici vorbind filozofiei.*Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1994.
Biblia Hebraică Stuttgartensia. Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1990.

[142] Pr. Dr. Sabin Verzan, *Epistolele Sfântului Apostol Pavel către Tit. Introducere, traducere, comentariu și teologie*. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 62.
[143]*Ibidem.*
[144] Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete,* în *Filocalia,* vol. VI. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1977, 225, 77.
[145] Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cuvântul morale,* I, *Ibidem,* vol. VI, p. 132.
[146]*Ibidem*, n. 260, p. 132.
[147] Simeon Noul Teolog, *Cuv. mor.,* I, apud *Ibidem,* p. 137.
[148] Cuviosul Nichita Stithatul, *Cele 300 de capete,* 300,1, apud *Ibidem.*

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)

Clement Alexandrinul, *Cuvînt către elini,* în *Scrieri,* partea I-a, col. „Părinți și Scriitori Bisericești", vol. IV. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1982.
Cleopa, Arhim. Ilie, *Valoarea sufletului*. Bacău,Editura Bunavestire, 1996.
Cortinescu, Pr. Prof. dr. Emilian, Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, *Limba ebraică biblică.* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1996.
Culianu, Ioan Petru,*Eros şi Magie în Renaştere 1484.* Bucureşti,Editura Nemira, 1994.
Damaschin, Sfîntul Ioan, *Dogmatica.* Bucureşti, Editura Scripta, 1993.
Dictinaire de Théologie Catolique. t. III-2. Paris, 1938.
Esenberg, Josy, *Iudaismul*. București, Editura Humanitas, 1995.
Eliade, Mircea, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase.* vol. I. Chișinău, Editura Univers, 1992.
Făgăruşanu, Episcop-Vicar Lucian,*Duhul Sfînt în Vechiul Testament*, „Ortodoxia", an. XXXVI, nr. 4/ Octombrie-Decembrie, 1984.
Filocalia, vol. VI. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1977.
Kernbach, Victor, *Dicţionar de mitologie generală.* Bucureşti, Editura Albatros, 1995.
Lancaster, Brian, *Elemente de iudaism.* București, Editura Ethos,1995.
Loichiţă, Vasile, *Numirile biblice ale lui Dumnezeu,* în „Mitropolia Banatului", nr. 10-12/ 1956.
Lopuhim, V. A. L., *Istoria biblică a Vechiului Testament,* tom II, Bucureşti 1945.
Mage, Jean,*Logica dogmelor.* Bucureşti, Editura Polimark, 1995.
Mandiţă, Protos. Nicodim, *Sufletul-icoană vie a lui Dumnezeu.* București, Editura Agapis, 1995.
Mihailovici, Pr. Prof. Traian, *Apelativul ebraic Elohim în exegeza cosmogoniei biblice,* în „Foaia Diecezană", nr. 7/ septembrie 1995.
Mircea, Pr. Dr. Ioan, *Dicţionar al Noului Testament.* București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1995.
Moldoveanu, Nicolae,*Hristos Adevărul,* vol.I. Chișinău, 1993.
Negoiţă, Pr. Prof. Athanasie, *Teologia biblică a Vechiului Testament* Bucureşti, Editura Credinţa Noastră, 1992.
Olariu, Dr. Iosif, *Explicarea Epistolelor Sfîntului Apostos Pavel către Filipeni, Coloseni, 1,2 Tesalonicieni, 1,2 Timotei, Tit, Filimon şi Evrei.* Caransebeş, 1913.
Roventa, Pr. Dr. Haralambie P., *Epistola către Coloseni. Introducere şi comentariu* . Bucureşti, 1946.
Schuré, Eduard,*Marii iniţiaţi.* Bucureşti, Editura Lotus, 1994.
Scrierile Părinţilor Apostolici, Bucureşti, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1995.
Sorescu, Pr. Vasile,*Dicţionar de figuri, evenimente şi locuri biblice.* Bucureşti, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1995.
Teofilact, *Cele patrusprezece trimiteri ale sfîntului, slăvitului şi întru tot lăudatul Apostol Pavel.* Bucureşti, 1904.
Timus, Dr. Gherasim,*Note şi meditaţii asupra Psalmilor.* vol. I. București, 1896.
Verzan, Pr. Dr. Sabin, *Epistolele Sfîntului Apostol Pavel către Tit. Introducere, traducere, comentariu şi teologie*. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
Vigouroux, F., *La Sainte Bible Polyglotte,* t. IV. Paris 1903.
Vrienie, Iosif Monahul,*Douăzeci şi două de cuvinte pentru purcederea Duhului Sfînt*. Oradea, Editura Pelerinul Roman, 1993.

BDD-A27974 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:57 UTC)